

Zaključak

Specifičnost hrvatsko-bizantskih odnosa jest u tome da su se velikim dijelom ostvarivali na prostoru koji je po zemljopisnim, etničkim i društvenim karakteristikama i tada i danas pripadao Hrvatskoj. Stanovnici hrvatskih prostora uz istočni Jadran koji su bili pod bizantskim vrhovništvom po mnogo čemu nisu bili bliski carigradskim vlastima i tamošnjem kulturnom krugu, ponajprije po tome što nisu govorili grčkim jezikom, pa nisu bili ni dio grčkog (helenskog) naroda. Gledajući u strogo povijesno-pravnim kategorijama, i ne bi moglo biti drugačije – vladalačka ideologija Bizantskog Carstva smatrala je svojim vlasništvom sve zemlje kršćanskoga svijeta, a carevim podanicima sve kršćane koji su ih nastanjivali, bez obzira na govorni jezik.

Ocjenjujući događaje iz perspektive hrvatske ranosrednjovjekovne povijesti, očigledno jest da epitet “bizantski” ne bi trebalo pripisivati samo onome što je dolazilo iz Carigrada i središnjih dijelova Carstva, nego je “bizantsko” i sve ono što se stvara i događa na bizantskim teritorijima, kako recimo, u Italiji (za ranije razdoblje u Ravenni i Rimu), tako i u bizantskoj Dalmaciji i Istri.

Na samim bizantskim istočnojadranskim posjedima, ili u njihovoj neposrednoj blizini sukobljavaju se dva svijeta – jedan bizantski u užem smislu, drugi generalno rečeno slavenski. Oni su tijekom stoljeća bili i suradnici, ali i suparnici i protivnici, njihovi se utjecaji isprepliću i sukobljavaju. Često je teško lučiti jedne od drugih. Ako se za bizantske posjede uz istočni Jadran može sa sigurnošću tvrditi da je političko-pravni okvir bizantski, onda se može reći da je etnikum čak i u 9. stoljeću, barem u nekim sredinama za koje postoje podaci, bio pretežno hrvatski (slavenski).²⁷⁹

Mnogi podaci govore da su Slaveni i Hrvati postupno prodirali na istočnojadransku obalu i u neposredno zaleđe.²⁸⁰ Na Cresu prevladava slavenska toponomastika – od 16 toponima za naselja dva su predrimska (Cres i Osor), tri romanska (Merag, Valun i Lubenice), a sva ostala (njih 11) hrvatska.²⁸¹ Činjenica da se čuvaju rimska i predrimska imena dvaju najvećih i tri vrlo značajna naselja svjedoči o postupnom naseljavanju Hrvata, o tome kako polako postaju većina i od autohtonog stanovništva preuzimaju samo najvažnija imena. U takvu se sliku uklapa i toponomastika susjednog Lošinja: svi su toponimi slavenski, romanski su vezani samo uz susjedne otočiće.²⁸² Romanskih toponima ima po čitavom otoku Krku, što znači da su se Romani opirali hrvatskoj jezičnoj penetraciji i da su se romanske jezične enklave mjestimično čak i vrlo dugo održale. Međutim, hrvatskih toponima na otoku ima neusporedivo više, osim uokolo samog grada Krka.²⁸³ Stanje na susjednom Rabu bitno je drugačije – ni jedno naselje nije dobilo slavensko-hrvatsko ime, a i drugi su nazivi uglavnom romanski. U gradu Rabu je čak dolazilo do asimilacije hrvatskog življa u ro-

manski kulturni ambijent, a na selu je postojao romansko-slavenski bilingvitet. Čak i krajem 12. stoljeća od 27 imena u gradu Rabu samo ih je 5 hrvatskih.²⁸⁴ Na susjednom Pagu, pak, stanje je drugačije – Pag jest “hrvatskiji” otok od Raba. Toponimija ukazuje na rano slavensko-hrvatsko naseljavanje oko paške Privlake, te na postupnu penetraciju prema sjeverozapadu, gdje su se najdulje održali arhaični čakavski govori.²⁸⁵

Najraniji dokument koji svjedoči o simbiozi hrvatsko-slavenskog i bizantsko-romanskog društva jest oporuka priora Andrije iz 918. godine. Broj hrvatskih imena u tom dokumentu iznosi 6,6% (2 od 30). Slično već opisanim procesima na otocima od Kvarnera do Paga, potom i u šibenskom arhipelagu,²⁸⁶ čini se da su u zadarskoj okolici – na otocima i u zaleđu, Hrvati postupno postajali većina, ali da su sporije i teže ulazili u sam grad i još teže u društvene vrhove, pa je zato broj hrvatskih imena u Andriji oporuci toliko mali. Da se stigne u društveni vrh treba u gradu provesti duže vrijeme i steći određen ugled, ime, novac. Bilo je, naravno, i iznimaka – u oporuci priora Andrije stoji da je tribun izvjesni Dabro, a da se kći priora Andrije zove Dobroša. Iz cjelokupnog fundusa antroponimijskih, deminutivnih, augmentativnih i hipokorističkih nastavaka u osobnim imenima, čini se da su već i u desetom, a pogotovo u kasnijim stoljećima Hrvati u Zadru i u drugim dalmatinskim gradovima morali predstavljati većinu stanovništva. Za Zadar se može napraviti sljedeća tabela:

Stoljeće	Romanska imena	Hrvatska imena	% romanskih
10	3	10	23.1
11	11	44	20
12	23	103	18.3
13	36	247	12.7

Za druge gradove nema takvih podataka, osim u slučaju Dubrovnika, ali za kasnija stoljeća.²⁸⁷

Dakle, u razmatranju hrvatsko-bizantskih odnosa mnogo toga i dalje ostaje nejasno: sve dosad prikupljene podatke moguće je tumačiti na različite načine te iznositi i nove pretpostavke. Kako ocijeniti materijalnu kulturu? Koliko je ona “bizantska”, a koliko “hrvatska (slavenska)”? Što je s narodnim običajima? Umjetnošću? Vojskom?

Primjerice, relikvije svetaca stižu u pravilu s Istoka odnosno iz Bizanta. Tako su početkom 9. stoljeće u Zadar stigle relikvije sv. Anastazije-Stošije, a u Kotor relikvije sv. Tripuna.²⁸⁸ Carigrad je želio pokazati kako mu je stalo do posjeda na istočnoj obali Jadrana, pa je u znak pažnje poslao moći sv. Stošije, najvrednije relikvije nekog sveca ili svete iz balkanskih zemalja koje su se u

Slika 13. Sv. Donat u Zadru

tom trenutku čuvala u carigradskim crkvama. Relikvije sv. Vlaha stigle su u Dubrovnik 1027. godine iz maloazijske Sebaste, kao potvrda samosvijesti novonastale nadbiskupije (papa ju je potvrdio 1022. godine) te crkvene nezavisnosti i orijentacije prema Bizantu, čiju je zaštitu grad u tom trenutku uživao.²⁸⁹

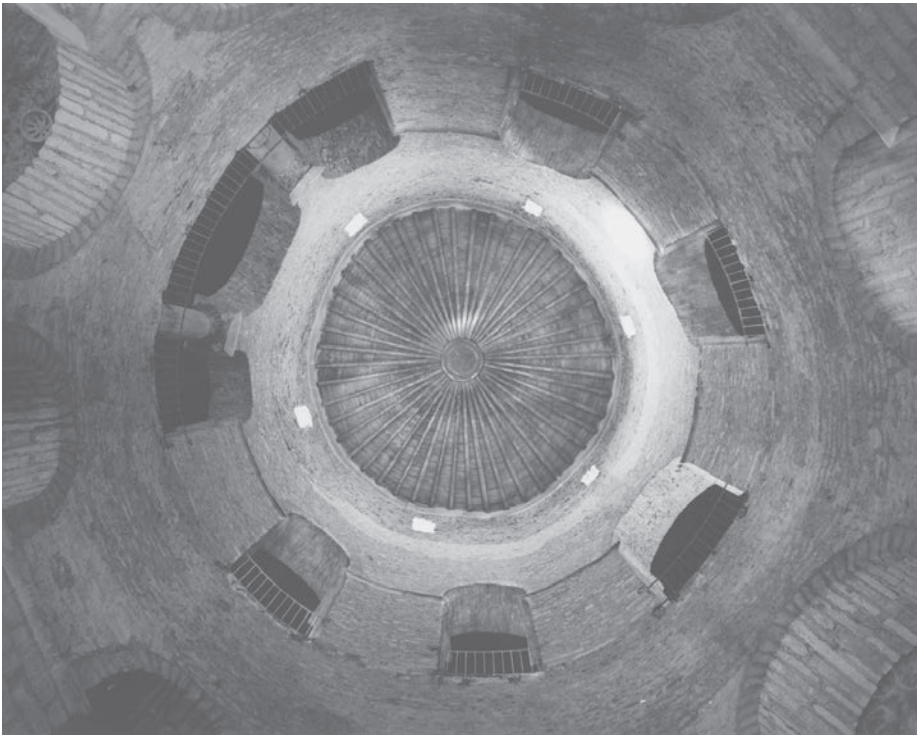

Slika 14. Pogled u unutrašnjost crkve sv. Donata u Zadru – u rotundu s dijelom “katehumenona”.

Dubrovačka je vlada tijekom sljedećih stoljeća nastojala nabaviti što više svećevih moći, kako bi time potvrdila pravo na njegovu zaštitu.²⁹⁰ I nakon što je Carigrad pao, a njegovi sljednici u Trapezuntu i u južnoj Grčkoj također bili pred nestankom, 1459. godine, Juraj Radovanović dobio je od peloponeskog despota

Tome Paleologa kosti svečeve desne ruke, kao znak zahvalnosti za pomoć u vrijeme osmanskih napada.²⁹¹

Brojni su primjeri ispreplitanja utjecaja, kao što je, primjerice, crkva sv. Donata u Zadru: nastala je početkom 9. stoljeća na teritoriju bizantske Dalmacije, štoviše, u središtu arhontije, a kasnije teme Dalmacije. Logično je pretpostaviti da je gradnju, barem posredno, financiralo Bizantsko Carstvo. Usprkos tome, na njoj se isprepleću se bizantski i franački utjecaji, s mnogo lokalnih osobitosti.²⁹² Važan element u strukturi građevine čini njezina galerija, odnosno dio rotunde – “katehumenon” (κατηχουμένον) – kako je naziva car Konstantin Porfirogenet – “zasvođen hram sveta Trojica i iznad ovog hrama je opet drugi hram kao triforium, takođe zasvođen u koji se ulazilo preko spiralnih stepenica”.²⁹³ I u zadarskoj crkvi sv. Lovre, vrijednom primjeru ranoromaničke arhitekture, izgrađenoj sredinom 11. stoljeća u doba već spominjanog priora Grgura, ima bizantskih arhitektonskih elemenata: u njezinu prostoru važan element tvore četiri stupa s tamburom (i negdašnjom kupolom) u srednjem traveju.²⁹⁴

Slika 15. Kupola rotunde u crkvi sv. Donata u Zadru

Kako bilo da bilo, činjenica jest da se tijekom ranosrednjovjekovnih stoljeća bizantski priobalni svijet i slavenski svijet u zaleđu približavaju i da se konačno, do 12. ili 13. stoljeća, stapaju u jedinstven prostor kršćanske civilizacije. Međutim, kulturne, gospodarske i druge razlike i dalje će postojati (postoje sve do danas), a ni tenzije između ta dva svijeta neće bitno oslabiti.

Da stvar bude još kompliciranija, utjecaji koji su se u ovom priobalju i zaleđu isprepletali nisu bili samo bizantski i slavenski, nego su stizali i iz zapadne Evrope (s francuskog, njemačkog i talijanskog prostora), iz Panonije i srednje Evrope. Na kraju, stoga, valja postaviti pitanja: što se zapravo dogodilo – da li se u konačnici bizantski svijet slavenizirao (da ne napišemo barbarizirao), ili se slavenski svijet bizantinizirao (da ne napišemo civilizirao)? Kako su hrvatski prostori pod vrhovništvom Bizanta tijekom 6 stoljeća čuvali svoju političku samosvojnost, na koji su način utjecali na susjedne prostore pod vlašću hrvatskih vladara? Drugim riječima, što je značio Bizant za čitav taj prostor i za cjelokupnu hrvatsku povijest?

Bizantska država u kasnoj antici i u ranom srednjem vijeku, dakle, u vrijeme kada neposredno djeluje na hrvatskom prostoru, jest univerzalno carstvo u kojem se isprepleću helenistički i rimski utjecaji, a svemu tome osebujan pečat daje kršćanstvo. Radi se o drugačijoj državi, drugačijem društvu te drugačijoj civilizacijskoj slici koju je bizantska civilizacija ostavila u danas pretežno pravoslavnim zemljama.

Hrvati su u ranom srednjem vijeku, baš od doseobe do otprilike 12. stoljeća, postavili etničke, političke, teritorijalne i kulturne zasade bez kojih se hrvatska današnjica ne bi mogla ni razumjeti, ni razjasniti, a još manje zamisliti. Kada se, primjerice, govori o arhitekturi na sjevernojadranskim otocima, može se zaključiti kako je “prostorna organizacija uspostavljena tijekom kasne antike postala osnovom iz koje se oblikovalo srednjovjekovno prostorno ustrojstvo”.²⁹⁴ Upravo zahvaljujući teritorijima koji su ljubomorno čuvali bizantsko vrhovništvo i na taj način očuvali kontinuitet antike, bilo je moguće da starije kulture na tom području prerastu u hrvatsku kulturu i postanu njezin sastavni dio. Hrvatska kultura duboko je naslonjena na civilizaciju koja se tu zatekla, a za takvo prožimanje dobrim su dijelom zasluga intenzivni bizantsko-hrvatski odnosi tijekom srednjega vijeka.